

Keramické importy na vrcholnostredovekom sídlisku v Nitre-Šindolke

GABRIEL FUSEK

Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Najčastejším nálezom pri archeologických výskumoch sídlisk sú keramické výrobky, nepodliehajúce natoľko skaze, ako je tomu u ostatných materiálov. Nie inak tomu bolo aj pri skúmaní vrcholnostredovekého sídliska z 11. – 12. stor. v Nitre, miestnej časti Zobor, polohe Šindolka, hone Pod dražovskou cestou. Medzi veľkým množstvom keramických nálezov pomerne jednoliateho charakteru sa tu nachádzajú aj také, ktoré sa svojím tvarom, výzdobou alebo materiálovým zložením od nich odlišujú. Ide o výrobky cudzieho pôvodu a označujú sa súhrnným názvom importy.

Najčastejšie sa vyskytujúcimi importmi na Šindolke sú zlomky grafitovej keramiky, ktoré sa našli až v 33 sídliskových objektoch (obr. 1). Podrobná analýza mineralogického zloženia črepov, ich výzdoby a typológie okrajov doložila, že ide o výrobky pochádzajúce z Moravy, Českého Sliezka a v jednom prípade asi aj z Dolného Rakúska (Fusek – Spišiak 2005).

Medzi zriedkavé nálezy cudzieho pôvodu patria nádoby s valcovito tvarovaným ústím, aká sa našla napríklad v sídliskovom objekte 90A (obr. 2: 1). Genéza hrncovitých nádob s valcovitým ústím siaha do Poľska (Buko 1990, 275), ale pomerne často sa nachádzajú aj v Českom Sliezsku a na Morave. Najstaršie moravské nálezy sú asi skutočnými importmi, či už obchodnými, alebo súvisiacimi s prítomnosťou vojenských posádok Boleslava Chrabrého v prvých dvoch decéniách 11. stor. U miestneho obyvateľstva sa však stali obľúbeným keramickým riadom a preto sa tam čoskoro začali napodobňovať. O podieli moravských hrnciarov na ich výrobe svedčia exempláre vyrobené z grafitovej hlíny (Kouřil – Wihoda 2003, 86; Procházka – Štrof 1987, 102; Staňa 1998). Výskyt hrncovitých nádob s valcovitým ústím zatiaľ nebol na Slovensku systematicky študovaný a preto sa nemôžeme jednoznačne vysloviť

k otázke ich pôvodu. Podľa formálnych znakov šindolský nález (tvar, výzdoba, bežná hlina bez grafitu) naznačuje kontakty buď s Moravou alebo Poľskom. Z juhozápadného Slovenska, zo Zvončína pri Trnave však pochádza aj jeden grafitový exemplár (*Marková – Samuel 2003*, 82, obr. 50: 5) distribuovaný z niektorého z moravských výrobných centier.

K nemnohým nálezom cudzieho pôvodu priradujeme aj črep z pliec nádoby zdobený hlbokými horizontálnymi žliabkami a radom vpichov hrebeňom z objektu 99B (obr. 2: 2). Zdobenie tela výrazným žliabkovaním je charakteristickým rysom predovšetkým poľskej hrnciarскеj produkcie (analógia k nášmu nálezu napr. *Pawłak – Pawłak 2011*, obr. 18: 6), zasahujúcej aj na Moravu. Nádoba z Olomouca s identickou výzdobou mala valcovité ústie, opäť upozorňujúce na poľský vplyv alebo pôvod (*Dohnal 2001*, tab. 28: 11). Podobne ako u predchádzajúceho diskutovaného fragmentu je za súčasného stavu poznania nemožné bez pochybností zdôvodniť, či ide o výrobok pochádzajúci z územia dnešného Poľska alebo Moravy.

V objekte 95 sa medzi typickými domácimi vrcholnostredovekými keramickými náleznami našiel črep z hrubostennej nádoby, zdobený vertikálnou plastickou lištou. Lišta je plochá, jej boky zošíkmene plynulo prechádzajú do stien. Nádobu, podľa hrúbky črepu zásobnicu, zdobila aj rytá horizontálna vlnovka a samotnú lištu s najbližším okolím tiež nepravidelne usporiadané vpichy (obr. 2: 3). Od zásobníc u nás i v okolitých krajinách sa odlišuje zvislou polohou lišty, pretože takéto lišty bývajú umiestnené vodorovne. Horizontálne lišty na veľkých včasnostredovekých hrncovitých nádobách sú subtílnejšie, užšie a vyššie, rôzne profilované. Na vrcholnostredovekých zásobniciach sú široké a nízke, menej výrazne profilované, čo by mohlo upozorňovať, že šindolský nález asi nemožno považovať za vtrúsený včasnostredoveký črep. Zvyk zdobiť nádoby ornamentmi zostavenými z rôzne orientovaných líšt pôvodne asi pochádza z Porýnia. Tamajšie amfory s mrežovitými vzormi vytvorenými zo šikmých, horizontálnych a vertikálnych reliéfnych pásikov sú datované od polovice 8. po začiatok 10. stor. (*Heege 1995*, 82, obr. 42: 1, 2). Z tohto územia sa exportovali aj do vzdialenejších oblastí. Azda pod ich vplyvom vznikli nemnohé nálezy včasnostredovekých nádob s podobnou plastickou výzdobou v Čechách (*Profantová 2000*, 653 – 659, obr. 4: 2-5; foto II; *Tomanová 2012*, 50, obr. 6)

a v Rakúsku (*Cech 2001*, CD-ROM, Katalog, B1829-a – B1829-c). Plastické pásky sú od tela nádob výrazne odsadené, v Porýní bývajú dekorované radielkom, ich stredoeurópske napodobeniny husto radenými vpichmi hrebeňom. Z uvedeného možno usúdiť, že typologicky ide o iný druh líšt, ktoré sú staršie ako náš nález. Ale na včasnostredovekom hradisku v Gars/Thunau sa v jednom zo sídliskových objektov našla aj spodná časť masívnej nádoby, taktiež zdobená zvislými a šikmými plastickými lištami, siahajúcimi však až po jej dno. Lišty sú v profile ploché, nezdobené. Ide o atypický nález, ktorému pri publikovaní nebola venovaná náležitá pozornosť (*Cech 2001*, 58, obr. 49: B3081). Sprievodné predmety a nálezová situácia nenaznačujú, že by išlo o pozostatky po mladšom osídlení (*Cech 2001*, CD-ROM, *Keramikführende Befunde*, 95 – 98). Nález z Gars/Thunau dokladá, že hrnčiari vytvárali mrežovité vzory z plochých líšt už v období včasného stredoveku, preto výpovednú hodnotu samotného profilu líšt je potrebné posudzovať v rámci širšieho nálezového kontextu. Pri hľadaní pôvodu vzoru na črepe z objektu 95 môžu byť nápomocné vpichy, ktorých primárna funkcia mohla byť technologická a ozdobná až sekundárna. V priestore lišty je materiál zhrubnutý a lištu nalepili na už obschnuté telo nádoby, čím vzniklo potencionálne nebezpečenstvo, že lišta sa pri nepozornom sušení alebo neregulovanom výpale odtrhne, prípadne sa roztrhne aj stena nádoby. Aby tomu hrnčiar predišiel, lištu a jej najbližšie okolie popichal, čím materiál prevzdušnil a vytvoril priestor na odvedenie vodných pár. Tento technologický postup si osvojili a často uplatňovali vrcholno a neskorostredovekí hrnčiari v Dolnom Rakúsku, ktorí takto prepichovali zhrubnuté okrajové partie zásobníc (*Scharrer-Liška 2007*, 25, 40, obr. 7; 9: 19 – 21). Priama analógia nálezu z objektu 95 nie je známa, nevylučujeme však jeho dolnorakúsky pôvod alebo technologický vplyv tamojších výrobných tradícií.

Nádoby cudzieho pôvodu nájdené na Šindolke dokumentujú kontakty oblasti Nitry predovšetkým s územím Moravy a analýzy poskytli indície aj o vzťahoch s Dolným Rakúskom. Menej jasný je výklad výskytu tých typov keramiky, ktorých pôvod siaha na územie Poľska, pretože neskôr sa začali vyrábať aj na Morave, prípadne v Českom Sliezsku. Význam štúdia importovaných nádob nespočíva len v tom, že môžu byť nápomocné pri spresnení datovania sprievodných domácich nálezov, ale aj v tom, že dokumentujú ekonomické i mimoekonomické väzby

a kontakty medzi vzdialenými regiónmi. Nádoby slúžiace ako obal sypkých a tekutých produktov neboli predmetom diaľkového obchodu, tým bol ich obsah. Na naše územie sa však mohli dostať aj ako súčasť vybavenia domácností migrujúcich hostí, ktorí sa v Uhorsku vo väčšej miere začali usadzovať už v druhej polovici 12. stor. Taktiež mohli slúžiť aj ako schránky na uskladnenie a prevoz potravinových zásob počas vojnových ťažení cudzích vojsk na západnom Slovensku (*Fusek – Spišiak 2005*, 310 – 312).

Nevšedným keramickým nálezom na Šindolke je zlomok spodnej, širšej časti glazovanej kraslice (obr. 4: 1) zo sídliskového objektu 161. Vyhotovali ho z jemnej hliny, znútra sivo až ružovo sfarbenej, na základni sa nachádza stopa po otvore. Do krycej čiernej kovovolesklej glazúry je vtavený kukučkou nanesený, štetinou alebo brkom strhávaný lineárny ornament z plastickejšej žltej glazúry. Typologicky patrí k prvému typu a prvému variantu kraslíc vyrábaných na Kyjevskej Rusi (*Makarova 1967*, 43, tab. XIV: 11, 14 – 17). Pomerne veľké množstvo takýchto polychrómnych kraslíc pochádza z Poľska a v istej dobe sa uvažovalo aj o ich miestnej výrobe. Ale podľa novších výskumov sa bádatelia prikláňajú k ich východnému pôvodu a považujú tamojšie kraslice za importy z Kyjevskej Rusi (prehľadne k problematike pozri *Kaczmarek 1998; Ślusarski 2004*). Výrazne menší počet kraslíc pochádza z Moravy (*Bláha 1980*, tab. IV: 10 – 12; *Snášil 1975*, 313; *Tejral 1964*, 62) a na Slovensku sú taktiež veľmi vzácne. Jeden exemplár, ale iného typu, pochádza z Hlavného námestia v Bratislave (*Lesák 1997*, 61, tab. III: 11), ďalší, zatiaľ nepublikovaný, je z výskumu v areáli dnešného obchodného komplexu Mlyny v Nitre (za informáciu ďakujem T. Königovi). Celá dochovaná kraslica sa našla aj v jednom z hrobov na cintoríne pri Kostole sv. Michala v Dražovciach (obr. 4: 2; *Ruttkay 2005*, 38, tab. 14: 6).

Kraslice vyrobené z rôznych materiálov slúžili u Slovanov a aj iných etník ako kultové predmety späté s rôznymi obradmi už v predkresťanskom období. Po určitej významovej transformácii prežívali do vrcholnostredovekého obdobia, o čom svedčí aj spomenutý nález z kresťanského cintorína v Dražovciach. Glazované kraslice východného pôvodu sa na naše územie mohli dostať po diaľkovej ceste vedúcej z Kyjevskej Rusi cez Verecký priesmyk do Uhorska a ďalej na západ,

alebo sprostredkovane cez Poľsko, vyznačujúce sa pomerne veľkým počtom ich nálezov.

Nitra, sídlo údelného kniežatstva a biskupstva, bola v 11. – 12. stor. dôležitým administratívno-obchodným centrom nachádzajúcim sa na diaľkovej dopravnej trase nazývanej Česká cesta. Rozsah a intenzita kontaktov so zahraničím je zdokumentovaný aj nálezmi predmetov vyrobených z takého bežne dostupného materiálu, akým je keramika.

Literatúra

Bláha 1980 – J. Bláha: Otázka kontinuity slovanského osídlení Olomouckého kopce a několik poznámek k hmotné kultuře olomouckých Slovanů. *Vlastivědný věstník moravský* 32, 1980, 301 – 311.

Buko 1990 – A. Buko: Ceramika wczesnopolska. Wprowadzenie do badań. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990.

Cech 2001 – B. Cech: Thunau am Kamp – Eine befestigte Höhengiedlung (Grabung 1965 – 1990). Die keramischen Funde der frühmittelalterlichen Befestigung. Wien 2001.

Dohnal 2001 – V. Dohnal: Olomoucký hrad v raném středověku. 10. až první polovina 13. století. Olomouc 2001.

Fusek – Spišiak 2005 – G. Fusek – J. Spišiak: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. *Archeológia a mineralógia. Slovenská archeológia* 53, 2005, 265 – 336.

Heege 1995 – A. Heege: Die Keramik des frühen und hohen Mittelalters aus dem reihnland. Stand der Forschung – Typologie, Chronologie, Warenarten. Bonn 1995.

Kaczmarek 1998 – J. Kaczmarek: Wczesnośredniowieczne przedmioty szklwione związane z magią z Kruszwicy. In: *Kraje slowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*. Poznań 1998, 549 – 560.

Kouřil – Wihoda 2003 – P. Kouřil – M. Wihoda: Etnické trojmězí? Výpověď písemných a hmotných pramenů k etnické struktuře moravsko-slezského pomezí v epoše vrcholného středověku. *Archaeologia historica* 28, 2003, 69 – 111.

Lesák 1997 – B. Lesák: Sídliškové objekty z konca 9. až z 11. storočia na Hlavnom námestí v Bratislave. Zborník Slovenského národného múzea 91. *Archeológia* 7, 1997, 51 – 66.

Makarova 1967 – T. I. Makarova: Polivnaja posuda. Iz istoriji keramičeskogo importa i proizvodstva Drevnej Rusi. *Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich istočnikov*. Vypusk E1-38. Moskva 1967.

Marková – Samuel 2003 – K. Marková – M. Samuel: Další nálezy zo Zvončína. *AVANS* 2002, 2003, 82, 199 – 200.

Pawłak – Pawłak 2011 – E. Pawłak – P. Pawłak: Materiały do studiów nad osadnictwem ludności kultury przeworskiej oraz z okresu wczesnego średniowiecza w Wielkopolsce. *Grodzisk Wielkopolski-Kobylniki, stan. 35, woj. wielkopolskie. Fontes Archaeologici Posnaniensis* 47, 2011, 13 – 105.

Profantová 2000 – N. Profantová: Slovanské výšinné sídlíšě z Třebovle, okr. Kolín. K problému napodobování cizích předloh v keramice. *Archeologické rozhledy* 52, 2000, 647 – 664.

Keramické importy na vrcholnostredovekom sídlisku v Nitre-Šindolke

Procházka – Štof 1987 – R. Procházka – A. Štof: Z badań nad kontaktami polsko-morawskimi we wczesnym średniowieczu. *Silesia Antiqua* 29, 1987, 101-109.

Ruttkay 2005 – A. T. Ruttkay: A szlovákiai templom körüli temetők régészeti kutatásáról. In: „...a halál árnyékának völgyében járok”. Budapest 2005, 31 – 57.

Scharrer-Liška 2007 – G. Scharrer-Liška: Die hochmittelalterliche Grafitkeramik in Mitteleuropa und ihr Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte. Mainz 2007.

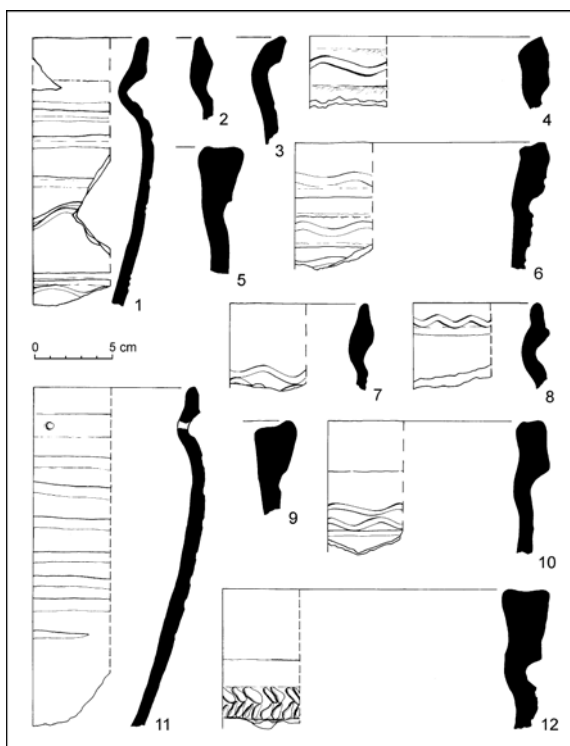
Ślusarski 2004 – K. W. Ślusarski: Wczesnośredniowieczne pisanki i grzechotki gliniane z ziem polskich. Próba typologii. In: *Hereditatem cognoscere. Studia i szkice dedykowane Profesor Marii Miśkiewicz*. Warszawa 2004, 79 – 110.

Snášil 1975 – R. Snášil: Archeologie a vesnická sídliště 10. – 13. století na Moravě. *Archeologické rozhledy* 27, 1975, 305 – 317.

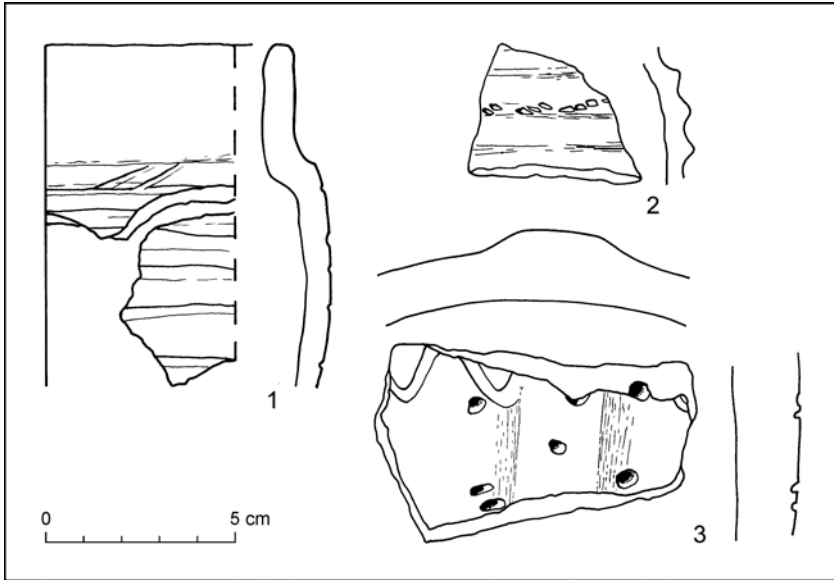
Staňa 1998 – Č. Staňa: Polské prvky v raně středověké keramice na Moravě. In: *Kraje slowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum*. Poznań 1998, 273 – 287.

Tejral 1964 – J. Tejral: Sídliště ze střední a mladší doby hradištní na katastru obce Lužice u Hodonína. *Přehled výzkumů 1963, 1964*, 61 – 62.

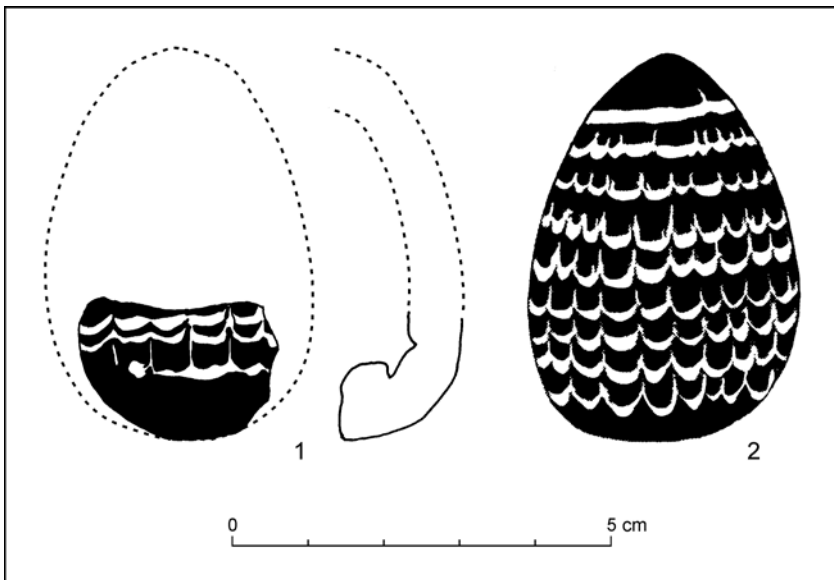
Tomanová 2012 – P. Tomanová: Sonda S. Vyhodnocení části fondu ze systematického výzkumu Rudolfa Turka na akropoli libického hradiště z roku 1950. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie*, 66, 2012, 43-53, 91.

Obr. 1. Výber nálezov grafitovej keramiky z Nitry-Šindolky.

Obr. 2. Importovaná keramika z Nitra-Šindolky.

Obr. 3. Glazované kraslice. 1 – Nitra-Šindolka; 2 – Dražovce (podľa Ruttkay 2005).

Zusammenfassung

Keramische Importe aus hochmittelalterlicher Siedlung in Nitra-Šindolka

Autor des Beitrags präsentiert keramische Erzeugnisse fremden Ursprungs, gefunden in der Siedlung aus dem 11. – 12. Jh. in Nitra-Šindolka. Graphitkeramik (Abb. 1) kommt aus Mähren, Böhmisches Schlesien und vermutlich auch aus Niederösterreich. Gefäß mit Zylinderöffnung (Abb. 2: 1) deutet eine Verbindung mit Mähren, gegebenenfalls mit Polen an, ähnlich wie auch Scherbe von Gefäßschultern, verziert mit tiefen horizontalen Rillen und einer Reihe von Kammstichen (Abb. 2: 2). Atypisch ist die Verzierung mit einer vertikalen plastischen Leiste an einem Vorratsgefäß (Abb. 2: 3). Sein möglicher niederösterreichischer Ursprung oder ein technologischer Einfluss dortiger Herstellungstraditionen sind nicht ausgeschlossen.

Ein außergewöhnlicher Fund ist Bruchteil unteren Teils eines glasierten, in Kiever Rus' hergestellten Bunteis (Abb. 3: 1) dar.